

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

.

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старог Дубровника</i> <i>Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa</i> <i>Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њојетике модернизма у лирској ѡрози</i> <i>Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose</i> <i>of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребих, <i>Трајом Андрићеве сћваралачке еволуције у раној</i> <i>лирици и збиркама њесама у ѡрози Ex Ponto и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems</i> <i>and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Мироња, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт</i> <i>очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations –</i> <i>collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – ѡућ кроз знакове Андрићевой</i> <i>сћваралачке</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на ойасном ѡућу – крайки</i> <i>јоворни изрази усменој ѡрекла у Знаковима поред пута</i> <i>Иве Андрића: засћућљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road:</i> <i>spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by</i> <i>the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајџић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи</i> <i>у ѡроцу обликовања Проклете авлије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajdžić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process</i> <i>of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића –</i> <i>о ѡрадиционалном доживљају оностираној и неким елементима</i> <i>фолклорној модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić</i> <i>and the tradition notions about other world and folklore</i> <i>model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка ѡерминологија и њена симболика у</i> <i>ѡумачењу Андрићевой дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism</i> <i>in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formulaity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна праћа иривоведака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окуиацији: кључ за унуираињу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злосављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеви ирсџенови (за иоеику комозиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Айсџраховање и есџеџизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Исџорија и иоејединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеиике и идеолоије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свей као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моџив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као инџерџреџиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у причи „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у причама „Пут Алије Берзелеза“ и „Мустафа Маџар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza” and “Mustafa Madžar” by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трагично у књижевности: есеји Иве Андрића о прози Симе Матавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – прожимање наративних сензибилитета</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовању Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именовао је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именовао је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића *Андрић о академицима* – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њућа*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуприја*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајџић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какав је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејтој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћуприја*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и наратија, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзовољне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћурија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописног члана наше Академије.

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописног члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовог књижевног рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другом, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „...зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровећерованог одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича сам себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостручно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклонио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова ѿред ѿуиѧ*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Миро ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспавање ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у винско буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросѝи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца злѝни круѝ*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *ѝређуѝи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или *чуо*, затим онима које су *ѝисане* или *ѝѝамѝане*, а напослетку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинио му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред љуџа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данџуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасији се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разјалији* (где увек види део „модрога неба међу размакнутих белим облацима“), *џањич* (што је „празно зрно“), *џреврџанер* (голуб превртач), *узалудник* (из реченице Радована Самарџића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебиваји се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разјоворији* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео*, *бела*, *бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свей*, *бели дан*, *бели цар*, *беле йчеле*, *бела застјава*, *бела маџија*, *на белом хлебу*, *бели удовац*, *бела врана*..., презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео*, *бела*, *бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке*, од *недеље*, *јаркој сунца* и *злајних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

МОТИВ ДОЛАСКА У АНДРИЋЕВОЈ ПРОЗИ И ПРИПОВИЈЕДАЊЕ КАО ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ПРИЧА

ГОРАН РАДОЊИЋ*

С а ж е т а к. – У раду се разматрају значења и функције мотива доласка који се посматра као један од најзначајнијих у Андрићевој прози. Он је у вези са тематиком, композицијом, карактером приповиједаног свијета, а и приповиједањем. Свијет у који се код Андрића долази даје утисак статичног и затвореног свијета; долазак нечег новог и необичног учини да и тај свијет и онај који је дошао покажу своје лице, накратко се узбуркају, да би се, на крају, најчешће одласком тог новог, свијет, барем на први поглед, вратио у пређашње стање. Карактеристична је и идеја о непромјенљивости свијета, коју, као вид отпора промјенама, заступају ликови, а некад и сам приповједач, и која се некад афирмише, а некад оспорава. У вези са тим је и долазак до приче код Андрића. Његов приповједач је интерпретатор прича.

Кључне ријечи: мотив доласка, догађај, прича, приповиједање, интерпретација, метафикција

Од самог почетка Андрићевог приповједног стварања, дакле од „Пута Алије Ђерзелеза“ (1920, први дио штампан 1918), па до, постхумно објављених, вијенца приповједака *Кућа на осами* (1976) и романа *Омерџиаша Лаџас* (1977), један мотив толико често има функцију оквира текста да би се могло рећи како је то нека врста Андрићевог лајтмотива, или, ако се хоће, опсесивног мотива. То је мотив доласка.

У „Путу Алије Ђерзелеза“, јунак долази у хан, гдје га сачекује врло шаролико друштво путника који су се ту нашли невољно. На другој страни, у *Кући на осами* долазе код приповједача необични посјетиоци који од њега траже, како се каже у приповиједи „Алипаша“, да им „отвори врата приче“ и да им у њој да мјесто које им припада (Андрић 2012: 607). У *Омерџиашу Лаџасу* прво поглавље и носи наслов „Долазак“.

Већ и то што тај мотив на извјестан начин уоквирује Андрићево дјело, говори нешто и о његовој поетици уопште, нарочито кад се испитају функције и могућа значења тог мотива. А они су, наравно, различи-

* Филолошки факултет Универзитета Црне Горе, gmrandonjic@yahoo.com

ти, и тичу се тематике, композиције, карактера приповиједаног свијета, па и Андрићевог схватања приче, дакле поетике уопште.

Из аспекта композиције, долазак се јавља упоредо са читаочеvim уласком у фиктивни свијет. (Почетак, дакле оквир, познато је, има важну функцију, он усмјерава наше читање, ствара, експлицитно или имплицитно одређени хоризонт очекивања, који у тексту може бити и изневјерен, али у сваком случају даје неке кључеве за разумијевање текста.) Када је у питању сам фиктивни свијет, доласком настаје збивање, па долазак означава и почетак фабуле. Свијет у који се у Андрићевим текстовима долази јавља се као већ организован, са успостављеним односима међу ликовима, доминантним вриједностима и начинима понашања. Појава нечег новог, а то је најчешће, али не и једино, лик, доноси промјене у тај свијет, али и тај свијет има своје дејство на онога који долази. Све то се истовремено јавља, што тексту даје и одређену динамику.

Узгред, такав мотив на почетку наративног текста није новина у књижевности – поменимо само неке од великих романа који почињу доласком: Гогољеве *Мртве душе*, Кафкин *Процес* и Крлежин *Повратак Филија Лайиновића*. Али, и ако посматрамо долазак као једну од наративних конвенција, може се рећи да код Андрића налазимо различите варијације унутар тог поступка.

Начелно, долазак је прилика да се оствари онеобичавање, и то вишеструко, јер може да послужи као мотивација за увођење, и укрштање, различитих перспектива из којих се одређени елементи свијета приказују у необичним односима.

Употреба тог мотива могла би се тумачити и бахтиновски, као хронотоп доласка, или се схватити као својеврстан топос, у смислу у ком Курцијус тумачи неке поступке у класичној европској књижевности.

Може се сагледати један општи модел који се варира у Андрићевом приповиједању. Свијет у који се код Андрића долази даје утисак као да је статичан и затворен свијет; долазак нечег новог и необичног учини да и тај свијет и онај који је дошао покажу своје лице, накратко се узбуркају, да би се, на крају, најчешће одласком тог новог, свијет, барем на први поглед, вратио у пређашње стање.

Тако, у „Путу Алије Ђерзелеза“ имамо најприје долазак различитих људи у хан, а затим се појави јунак и тиме почињу збивања. Јављају се три доласка јунака, у Вишеград, у Прибој и у Сарајево, три сусрета са различитим људима и три неуспјешна сусрета са женом, а поменута су и још два, једнако неуспјешна. Најзад, сусрет са Јекатерином, „куповном“ женом, дешава се кад нема сусрета са другим људима. Све те епизоде откривају Ђерзелезов лик, али не доводе до промјене ни свијета ни самог јунака (види о томе: Радоњић 2016: 730).

У многим Андрићевим текстовима наћи ћемо идеју о непромјенљивости свијета. Рецимо, у *Проклећој авлији* (1954) сам ће приповједач

потврдити истинитост те идеје: „Речено је напред, *и истина је*, да се живот у Авлији стварно не мења никад“ (Андрић 2007г: 82; истакао Г. Р.). Поводом тог примјера Џацић извлачи закључак који се тиче Андрићевог свијета уопште: „Синтагме 'увек исто', 'вечито исто' итд., веома су честе у Андрићевом приповедању а по своме значењу спадају у конститутивне елементе пишчеве визије“ (Џацић 1992: 157).

Тако је, рецимо, и у приповиједи „Рзавски брегови“ (1924), гдје је непромјенљивост свијета, природе и људи, дата као вјечито понављање истог. „Остварује се митски принцип понављања и вечног враћања истог, карактеристичан за Андрићево приповедање, посебно изражен у роману *На Дрини ћуприја*“ (Квас 2016: 225).

„Тако је одвајкада пролазио живот брегова у здравој једноличности, а под укрућеним облицима изгледало је да се ништа не развија и ништа не мре, толико је ново жито личило на лањско и покојни на новорођенче.“ (Андрић 2012: 64)

У такав свијет долазе аустријске трупе, и настају драматичне промјене. Приповијетка има двосмислен завршетак. Након завршетка Великог рата и уласка српске војске, нестају полако трагови аустријског дјеловања: „Као по плану и унутарњем дубљем закону, све тежи да се поврати у пређашњи облик. Брегови збацују са себе све као мрску хаљину“ (67). Сам крај још једном потврђује основну тезу, да би је у посљедњим ријечима ипак проблематизовао, сугеришући да ће једном доћи до промјена:

„И тако је, мало-помало, све страно избрисано као погрешан рачун. Остали су само брегови као што су били одувијек, обрасли и обрађени, у очекивању бољих догађаја (68).“

Из тога се види и да се идеја о непромјенљивости свијета јавља као одговор на искушења, на зло које људима запријети, и као утјеха. То сугерише и почетак „Рзавских брегова“:

„Испричаћемо кратко али вјерно како су искушења дошла и прошла, и како су их брегови подносили и коначно им одолили. (64).“

Слично је на почетку *Омерпаше Латаша*. Након што у Сарајево дође Омерпаша Латаш са својим задатком, турски прваци се надају „да ће му, на крају, погледати у леђа као што су у прошлости толиким другим погледали, а да ће у Босни и у Херцеговини остати стари ред, њихов ред, 'онако како је одувијек било и како ће увијек бити'“ (Андрић 2007в: 6).

Та идеја, барем на једном нивоу, јавља се и у *Травничкој хроници* (1945). Овај роман почиње „Прологом“ у којем се даје сцена на Софи,

издвојеном и повлашћеном мјесту за бегове и угледније људе, када један од бегова, дошавши из Ливна са вијестима о једном другом, скором доласку, доласку конзула. Примијетићемо да у сва три претходна примјера, а и у неким наредним, имамо барем два доласка, један, условно речено, припремни, и други који доноси нешто неочекивано у свијет. Травнички бегови забринуту су због најављеног доласка, али Хамди-бег, најстарији међу њима, дакле онај са највећим ауторитетом, реагује износећи, између осталог, идеју о непромјенљивости свијета. Она се даје готово истим ријечима као у *Лайласу*:

„А и да дођу, неће Лашва потећи наопако, него опет овуда куда и тече. Ми смо овдје своји на своме, а сваки други који дође на туђем је и нема му дуга станка. [...] Многи је овдје дошао да остане, али смо сваком до сада у леђа погледали, па ћемо и њима, ако баш дођу.“ (Андрић 2007б: 7–8)

Хамди-бегов говор прекида кашаљ „од прикривене љутње“ која му не дозвољава да изговори „Бунапартино“ име, и настаје тишина. У првом поглављу долази најприје нови везир, а затим и први конзул, француски. На крају романа, у „Епилогу“, бегови су опет на истој мјесту, али сада коментаришу најављени одлазак француског конзула, након Наполеоновог слома. Хамди-бег закључује да „све ће опет бити као што је, по божјој вољи, одувјек било“. Симетрија са почетком је потпуна: Хамди-бегов говор се опет прекида, „јер га је издавао дах“, а тишина која настаје даје се као „добра, победничка тишина“ (468).

Изгледа, дакле, као да се понавља поменути модел у коме свијет остаје непромјенљив. Ипак, то што Хамди-бег издаје дах као да истовремено и подрива овакву идеју. Та тишина којом се завршава роман побједничка је само из перспективе бегова, док се имплицитно сугерише да је та побједа заправо привремена и, могло би се рећи, кратког даха, јер, уставом знамо из историје, поредак који бегови сматрају вјечитим у дубокој је кризи, и слиједи му пропаст.

Још очигледније овакво истовремено афирмисање и подривање идеје о непромјенљивости свијета налазимо у „Причи о кмету Симану“ (1948). Њен почетак је драматичан:

„С пуцњавом какву дотад није чуло босанско ухо, ушле су аустријске трупе 19. августа 1878. године у Сарајево. Уз пуцњаву је ишло и све остало: крв, лешеви, преки суд, вешање и стрељање, страх, неслућени ликови и нове уредбе и обичаји.

Од тога се у многим човеку много шта потресло и преврнуло, и много тога почело да се мења међу људима. Тако је било и са кметом-сељаком Симом Васковићем, званим Симан.“ (Андрић 2012: 356)

Симан тумачи – испоставиће се, погрешно – да ти „нови обичаји“ значе истинску промјену, тј. долазак правде. Ствари суштински остају исте, а Симан пропада због своје преране наде. Крај приче, и разговор са, такође пропалим, Салихбегом отвара могућност да, ако не Симан, а оно неко други у будућности дође до Симанове правде. Прича се ипак завршава наговјештајем да ће и Симан и Салихбег, остављени на тераси, „један пре, други после, тако и скончати једног дана, негде на клупи, уз механски зид“ (366).

Андрићеви ликови и приповједачи као да стално провјеравају важење те идеје о суштинској непромјенљивости свијета, а, рекло би се, важи и обрнуто, све у том свијету мјери се с обзиром на ту идеју.

Почетак приче „Ћоркан и Швабица“ (1921) под утицајем цјелине добија ново значење. Прва реченица гласи: „Комендија је дошла тихо и безазлено“ (Андрић 2012: 25). Та „комендија“ је циркус, али умјесто разоноде и весела, „на људе је наишло оно скупно лудило и бијес који се јављају покаткад у издвојеним и учмалим срединама“ (*Истио*). Права „комендија“ о којој говори ова приповијетка јесте она са Ћорканом. Завршетак је, у складу са описаним моделом, повратак на пређашње стање. Циркус је отишао, а Ћоркан, опорављен од батина добијених у хапсу, поново радосно пјева своју пјесму, за њега „све је непромјенљиво и истинско на свом мјесту“ (29). Ту су битна оба елемента: за многе Андрићеве јунаке свијет је *истински* само ако је *непромјенљив*, док је промјена, и ако се некад догоди, узнемирујућа, али краткотрајна и лажна, па зато небитна, тек илузија.

Неки од текстова који се ослањају на овакав модел јесу приче „Мара Милосница“ (1926), „Змија“ (1948), „Панорама“ (1957). Такве су и све приповијетке из *Куће на осами*, јер овај вијенац приповједака има оквирну причу у којој се каже како на приповједача „не престају да наваљују лица из прича“, гдје метафора „долазити у сјећање“ постаје реализована, и лица из различитих времена дају се као да заиста долазе код приповједача. (В. о томе у: Радоњић 2003: 43–46). И почетак *На Дрини ћуприје* (1945), барем на нивоу тачке гледишта, дат је као долазак, јер опис иде тако да се све више приближавамо централном мјесту романа, самој ћуприји.

Занимљив је мотив доласка са почетка „Аникиних времена“ (1931) који је, између осталог, дат у једној типичној андрићевској иронији:

„Шездесетих година прошлога столећа продирала је и у најудаљеније крајеве ове земље неодређена али јака жеља за знањем и бољим животом који знање и просвећеност доносе собом. Ни Романија ни Дрина нису могле спречити да та жеља не продре и у Добрун и не озари и попа Косту Порубовића.“ (Андрић 2012: 128)

То је један метафорички долазак, долазак нових идеја, прогреса. Долазак је, међутим, проблематизован. Већ је и на први поглед необично да код Андрића сретнемо толико поновљених ријечи у само двије реченице, и то још почетне у једној дужој приповијести. Метафориком, са употребом глагола „продирати“ у узастопним реченицама, двоструким јављањем жеље, и тиме што једна ријека и једна планина не могу да спријече ту жељу да продре, сугерише се неко насиље које је у вези са сексуалношћу, а двоструко је поменуто и знање, што указује на једно другачије виђење прогреса. Уводна епизода „Аникиних времена“ са сином попа Косте, попом Вујадином, кога отац под утицајем прогреса шаље на школе, сасвим изокреће значење тог доласка. Вујадина мало по мало осваја лудило, и он, сломљен призором са „гологлавим и раскопчаним људима“ и женама „у лаким хаљинама које су засењивале очи белином“ (129), узима пушку и пуца на неке сељаке који раде на гумну. Тако је просвијећеност на ироничан начин доведена у везу са судбином попа Вујадина, дакле са лудилом, исто као и жеља за знањем, јер та судбина остаје за сељане „проста а необјашњива“ (131). Из те жеље, осим откривања мрачне тајне о једном човјеку, ништа се добро никоме не дешава. Та је епизода нека врста увертире и мотивације за причу о још једној мрачној судбини, Аникиној.

Типичност почетка, па и стварање и понављање обрасца, у ствари, више говоре о карактеру самог свијета – у вези су, дакле, са основном идејом о његовој темељној непромјенљивости. Ново у том свијету и не постоји – или барем јунаци тако мисле и желе да тако буде – новину, догађајност, па и промјене, у свијет доноси онај ко у тај свијет дође, странац, необичан посјетилац, гост, освајач. Долазак је окидач за промјене, али и за откривање, дотад скривеног, карактера самог свијета, као и карактера оног који долази.

Ту је корисно како Лотман дефинише догађај. За њега је то „премештање лика преко границе семантичког поља“ (Лотман 1976: 304). Он наглашава да је сиже „органиски повезан са сликом света, која даје мерило за то шта ће бити догађај а шта његова варијанта, која нам не саопштава ништа ново“ (305). Према томе, поглед на свијет одређује карактер догађаја. Зато Лотман закључује да „један те исти догађај с једних позиција изгледа суштаствен, с других – безначајан, а са трећих уопште не постоји“ (Исто).

У том погледу занимљив је и отпор који Андрићеви ликови пружају промјени, њихово минимизирање утицаја који онај који долази има на свијет који је затекао. На једној страни, отпор је у дјеловању самих ликова. На другој страни, карактеристичан је отпор који дају хроничари када описују стварност. Тако, вишеградски мудерис Хусеин пише хронику, али „за пет-шест година, откад је мудерис води, она је испунила свега четири странице једне мале свеске. Јер, већину касабалијских догађаја

мудерис није сматрао довољно важним ни достојним да уђу у његову хронику, због тога је она остала тако неплодна, сува и штура као охоло уседелица“ (Андрић 2007а: 140).

Тако ће један крупан, кључан догађај, какав је долазак аустријских трупа, мудерис минимизирати размишљајући колико ће му простора дати у хроници:

„И мислио је само какву важност може да има овај доживљај за његову хронику и колико места треба да заузме у њој. Двдесетак редака биће доста. Можда и петнаест, па чак можда и мање. И што се више примицао кући све је више смањивао тај број. А са сваким уштеђеним ретком изгледало му је као да ниподаштава и смањује све око себе, а он, мудерис, да се богати и диже сам у својим очима.“ (145)

И касније, за двадесетак година његова хроника расте за свега четири странице, „јер мудерис што бива старији то све више цени себе и своју хронику, а све мање догађаје око себе“ (228). Осим психолошке мотивације, ту се сугерише и да се у том свијету ништа битно и не догађа, да је све уређено и вјечито исто.

Слично је донекле и са још једним хроничарем, муалимом Мула Мехмедом у „Аникиним временима“, који кратак запис о Аники завршава закључком: „И свет се опет доведе у ред и присети се божјих наредаба“ (132).

Рекло би се, код Андрића се акценат ставља управо на времена и ситуације у којима је свијет у неред, хаосу чак. Одбијајући да „нашироко“, или уопште, пишу и причају о нечему, јунаци догађају не само умањују вриједност, већ му ускраћују и сам карактер новине, па чак и статус догађаја. Другим ријечима, они одбијају да примијете да ту уопште постоји нека прича. То је зато што они свијет схватају као непромјенљив. Могло би се рећи, они тим одбијањем бране свој свијет, покушавају да га очувају. Стога је типично да се код Андрића као важна тема јавља долазак војске, што означава драматичну промјену готово свих аспеката свијета – то само наглашава општи принцип, који функционише и у другим ситуацијама.

У том контексту, онда, и приповједач и сâмо приповиједање код Андрића добијају још нека значења. Познати почетак „Приче о везировом слону“ (1947), гдје се каже да су приче као једна необична пастрмка, „необично прождрљива, али и необично лукава и брза риба, која лети као обневидела на удицу у вештој руци, али је недостижна, чак невидљива за онога ко није вешт тим водама и тој врсти рибе“ (Андрић 2007: 267).

Риба и човјек са удицом – необична аналогија, али истовремено и чудесна. Приповједач је ту дат као ловац на приче.

Важна је веома слједећа реченица која наглашава разлику између Андрићевог приповједача, односно вјештог рибара, и човјека који не примјећује причу, односно невјештог рибара:

„Такав човек (мисли се: невјешт човјек – Г. Р) може, с удицом у руци, ваздан газити камењар око речице па да ништа не улови, чак и да не види друго до с времена на време црну и муњевито брзу пругу како пресеца воду од једног камена до другог, а личи на свашта пре него на рибу.“ (Исто)

Ето, у томе је, рекао бих, суштина Андрићевог приповједача. На једном нивоу, он је вјешт да улови приче тамо гдје их други ни не виде, тј. он види важност догађања тамо гдје други не виде или не желе да виде. На другом нивоу, он те приче интерпретира, тражи у њима *праву и непризнану историју*.

Важан је ту и мотив црне пруге – који знамо из романа *На Дрини ћурџија* (а и Џацићеве интерпретације), гдје је то унутрашња пруга – и, као ни она друга, спољашња, није обмана, варка, него стварна пруга која се рађа на камењару поред Дрине, пруга која „с времена на време, за секунду-две пресеке груди надвоје и заболи силно“ (Андрић 2007а: 22). Упадљива је сличност у та два описа. То су пруге које покрећу питања поријекла, идентитета, питања о свијету и о умјетности, пруге које вежу различите људе, који се никада нису срели и припадају различитим временима, али носе суштинску блискост. То су пруге које покрећу ствараоца на рад, на креативност, а и чувара творевине да учини оно што је до њега како би је протумачио, и очувао.

Андрића занимају управо оне приче које јунацима његовог свијета изгледају или као неважне, непостојеће чак, или као инциденти, непријатни, па и опасни, које јунаци покушавају да потисну и предају забораву, јер такве приче разарају (или пријете да разоре) њихову слику свијета, прије свега идеју о његовој јасности и непромјенљивости. Зато је Андрићево приповиједање алтернативна, „стварна и непризнана историја“ која се *крије*, која се појављује под *маском* – да искористимо изразе са почетка „Приче о везировом слону“ – и приповједач, стога, ту причу отима од заборавља. То је прича коју јунаци као што су муалим из „Аникиних времена“ или мудерис из *На Дрини ћурџије* одбијају да саопште. То је и прича која се рађа између оних који одбијају и саму могућност да она постоји и оних који њено постојање тек наслућују. Тако је у *Проклетој авлији* – роману на чијем почетку један од двојице фратара, фра Мијо, одбацује романескни свијет говорећи да ни име које је „из романа, одакле ли“, које носи млади фратар, „на добро не слути“ (Андрић 2007г: 6).¹

¹ Сцена је, очекивано, комплекснија. Скренућу само пажњу да међу именима која, по њему, означавају „добри вакт“, фра Мијо помиње (наравно) своје име, те још

На другој страни, Андрић, много пута је речено, истиче легенду, предање, као темељ умјетности, па и своје (видјети нпр: Џацић 1996: 183–191). У свјетлу претходних тумачења и та идеја се може сагледати унеколико другачије.

Када у првом поглављу *На Дрини ћуџије* приповједач саопштава о причама и легендама које дјеца знају о мосту, паралелно иде и интерпретација, па и отклон од легенде. Рецимо, он напомиње како је Раде Немамар „мorio живети стотинама година да би саградио све што је лепо и трајно по српским земљама“, а да је то „стварно безимени и легендарни мајстор“, објашњавајући и зашто га таквог „свака маса замишља и жели“ (Андрић 2007а: 10). Отклон је још већи када се уводе различите верзије прича, око којих се дјеца уопште и не препиру, увјерени у истинитост оне своје. Тиме се тежиште помјера на то како народ памти и препричава приче, те како људи те приче граде. Међутим, сам роман креће се, рекло би се, у супротном смјеру, од тих легенди ка „истинитој причи“, ка стварној историји.

Сличан је принцип у „Причи о везировом слону“, гдје се даје „права историја“, а прича се завршава тиме што „по Босни иде, и успут расте, прича о Аљи и филу“ (Андрић 2012: 282). Већ и то како је и по коме прича одређена, „о Аљи и филу“, показује да је та прича различита од оне коју ми читамо. Ову писану не само да читалац не би одредио на тај начин, него ју је сам аутор насловио другачије. Уз то, док се у *На Дрини ћуџији* те народне, нарасле приче, дају са једним интерпретативним отклоном, али ипак дају, у „Причи о везировом слону“ нам се ни не каже како и у којим све аспектима прича нараста. Тим се јасно указује да приоритет има стварна историја, а не легенда.

Ту се види општи Андрићев принцип: иако му је легенда полазиште, Андрићев наратив јавља се насупрот њој, као њена *алтернатива* – легенда се потискује, а саопштава се *стварна и нејризнавана историја*, износи се на видјело оно што је у легенди маскирано, скривено. Исто начело важи и кад се полази од другачије приче, записа или личног свједочења, чак и лагања – јер, како се каже у „Причи о везировом слону“, „и оно што се за неког човека може слагати, и то понекад доста казује о њему“ (267).

То важи и за писане изворе, не само за легенду. У „Аникиним временима“ двоструки су извори за причу о Аники: запис мутевелије

два, међу којима је фра Иво – правећи један парадокс. Он смјешта себе истовремено у два свијета, у онај из „доброг вакта“, старински, рекло би се, прозаични свијет у коме се прави инвентар човјекове судбине, и човјек посматра са становишта „победничког живота који иде својим путем, за својим потребама“, али и у онај романескни у коме се смисао човјековог живота тражи у причи као у недостижном идеалу. Опет, тај старински свијет јесте и свијет у коме је основни квалитет да неко има *срце*, као фра Петар, и као неки од јунака његових (и Андрићевих) прича, рецимо, стари фратар Мумин и фра Станко, у приповијести „Чаша“ (1940) (Андрић 2012: 222).

Муле Мехмеда, и сјећања најстаријих људи на оно што су слушали у дјетињству. О карактеру Мула Мехмедових записа говори, рецимо, и ово:

„Поред вести да се у једном граду у Немачкој родио ђаво и да су га затворили у боцу, пошто није био већи од педља, и да многи свет долази да га гледа, била је вест о једном хришћанском генералу по имену Бунапарти, који је прешао у Мисир у безумној намери да ратује са султаном.“ (Андрић 2012: 131)

Након тога, причање преузима приповједач, почињући причу на један ауторитативан начин: „Ево како је било“, што је не само одговор на знатижељу која је код читаоца изазвана, него и знак да оно што ће се саопштити јесте вјеродостојна прича, за разлику од других. Слично је на почетку „Рзавских брегова“, гдје се каже како ће прича бити испричана „кратко али верно“.²

У *Кући на осами*, видјели смо, мотив доласка можемо разумјети као мотив доласка приче до аутора. Сада, на нивоу интерпретације, мотив доласка код Андрића можемо узети још у једном значењу, као долазак приповједача до приче.

Карактеристична је ту напомена поетичке природе, дата у заградџи, на крају другог поглавља *Проклетје авлије*. То је нека врста одбране људи који много говоре, а које често сматрају „брбљивцима и досадним причалима“, и истиче се како бисмо „мало, врло мало“ да нема њих „знали о туђим душама и мислима, о другим људима, па према томе и о себи, о другим срединама и пределима које нисмо никад видели нити ћемо имати прилике да их видимо“ (Андрић 2007г: 38). Ту је битан наставак:

„А што су њихова казивања несавршена, обојена личним страстима и потребама, или чак нетачна, зато имамо разум и искуство, и можемо да их просуђујемо и упоређујемо једне с другима, да их примамо и одбацујемо, делимично или у целости. Тако, нешто од људске истине остане увек за оне који их стрпљиво слушају или читају.“ (38–39)

Такав је Андрићев приповједач: он слуша или чита туђе приче и онда их нама прича и интерпретира. Треба истаћи да није у питању промјена става код Андрића, или промјена перспективе до које би дошло у неком тренутку. Напротив, прије се може рећи да се ради о досљедности, јер је Андрићево приповиједање од самог почетка метафичкијско.

² Квас (2016: 223–224) за та два елемента, краткоћу и вјерност стварности, каже да „одговарају текстуалним карактеристикама реализма: *сличносћи* стварности и *економичности* приповедања“ (истакао Квас). Те двије особине могу се разумјети још и као карактеристике миметичке књижевности (вјерност стварности), односно приповијетке као врсте (краткоћа, а уз њу бисмо могли додати и сажетост).

Тако се у „Разговору с Гојом“ (1935) каже: „треба ослушкивати легенде, те трагове колективних људских настојања кроз столећа, и из њих одгонетати, колико се може, смисао наше судбине“ (Андрић 2012: 190). Затим наратор говори како је закључио „да је узалудно и погрешно тражити смисао у безначајним а привидно тако важним догађајима који се дешавају око нас, него да га треба тражити у оним наслагама које столећа стварају око неколико главнијих легенди човечанства. Те наслаге стално, *иако све мање верно*, понављају облик онога зрнца истине око којег се слажу, и тако га преносе кроз столећа“ (190, истакао Г. Р).

Ту је кључна та наизглед узредна напомена – да оне то чине „све мање верно“. Смисао се, према томе, код Андрића тражи не надовезивањем на легенде, на туђе приче уопште, већ интерпретацијом, или, ако останемо у Андрићевој метафори, елиминисањем тих наслага које удаљавају од истине и чине да облик буде њој све мање вјеран.

Па, најзад, већ и „Пут Алије Ђерзелеза“ можемо видјети као причу насталу интерпретацијом легенде, тј. пјесме која иде пред јунаком. А исто би могло важити и за „Мустафу Маџара“ (1923).

Наравно, то је један од могућих аспеката, или боље: једно од могућих тумачења Андрићевог приповиједања, које не губи из вида да је Андрићев текст комплексан и слојевит. Наглашавање, из садашње перспективе, те димензије говори нешто и о данашњем укусу, а и о самој перспективи нашег времена. Ако сада наглашавамо ту димензију интерпретирања приче, тј. метафикцијску природу Андрићевог приповиједања, то би могао бити знак да стварамо „свог“, „постмодернистичког“ Андрића.³ То је, такође, још једна потврда Андрићевог канонског статуса, и потврда теоријске тезе да свака генерација ствара своју традицију.

Посебно питање, и по страни га остављам у овој прилици, јесте питање идеалне приче, и идеалног начина да се она исприча, што је елемент важан за Андрића.

Сагледавајући различите начине на које се мотив доласка јавља код Андрића, можемо закључити да је Андрић у суштини интерпретатор прича, и то двоструки. Као моралистички писац, он причањем настоји да дође до закључка о човјеку и свијету, до сазнања о природи човјека и свијета. Комплементарно томе, као приповједач и прималац прича, тј. њихов (стрпљив) слушаца и читалац, он просуђује приче и упоређује једне с другима, са циљем да у њима открије оно што је у њима сакривено – нешто од људске истине.

³ Тако сам, рецимо, и приповиједање у „Мосту на Жепи“ покушао да протумачим као интерпретацију (в. Радоњић 2011).

ЛИТЕРАТУРА

Андрић 2007а: Иво Андрић, *Изабрана дјела*, књ. 1, *На Дрини ћуприја*, Подгорица: Октоих / Јумедиа монт.

Андрић 2007б: *Изабрана дјела*, књ. 2, *Травничка хроника*.

Андрић 2007в: *Изабрана дјела*, књ. 3, *Омерџаша Лаџас*.

Андрић 2007г: *Изабрана дјела*, књ. 5, *Проклетија авлија*.

Андрић ²2012: Иво Андрић, *Сабране њириовейке*, прир. Жанета Ђукић Перишић, Београд: Службени гласник.

Квас 2016: Корнелије Квас, *Границе реализма*, Београд: Завод за уџбенике.

Lotman 1976: Jurij Mihailovič Lotman, *Struktura umetničkog teksta*, Београд: Nolit. Preveo Novica Petković.

Радоњић 2003: Горан Радоњић, *Вијенац њириовједака: љранични жанр у срјској књижевности љедесејих до седамдесејих љодина XX вијека*, Београд: Просвета.

Радоњић 2011: „Андрићев ’Мост на Жепи’“, у: Јован Делић, Александар Јовановић, (ур), *Језик, књижевност, кулџура: Новици Пејковићу у сџомен: зборник радова*, Београд: Институт за књижевност и уметност, Филолошки факултет, 2011. Стр. 595–608.

Радоњић 2016: „Андрић и традиција свјетске приповијетке: тема подвојености лика“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 3, 729–739.

Џаџић ²1992: Петар Џаџић, *О Проклећој авлији*, Београд: Српска књижевна задруга.

Џаџић 1996: *Есеј о Андрићу*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Goran Radonjić

MOTIF OF ARRIVAL IN ANDRIĆ'S FICTION: NARRATION AS
INTERPRETATION OF STORIES

S u m m a r y

The motif of arrival is one of the most important in Ivo Andrić's fiction in thematic and compositional aspect, and it relates to the quality of narrated world and of narration itself. The world one arrives to gives impression of being static and closed; arrival of something new and unusual makes both the world and the one who arrived reveal their true character, they become disorientated, only to, apparently, return to the previous state, after the new disappears. The idea of invariability of the world is common in Andrić, as a sort of characters' defiance to changes, while the narrator sometimes affirms the idea, and sometimes challenges it. With respect to that, the arrival to the story is important. Andrić's narrator is an interpreter of stories, his narration is metafiction.

